

ІДЕЇ ЯНУША КОРЧАКА: НА ШЛЯХУ ДО ПРАКТИЧНОГО ГУМАНІЗМУ

Стаття присвячена одному з найвидатніших польських педагогів XX століття – Янушу Корчаку. Нагодою для цього є факт, що 2012 рік було оголошено Всепольським роком Януша Корчака. У статті висвітлюється його письменницька діяльність та її педагогічні втілення. Позачасові роботи Корчака надихають педагогів, учителів, поетів, батьків, лікарів, філософів і психологів.

Ключові слова: Януш Корчак, педагогіка турботи, сирітство, права дитини.

Artykuł został poświęcony jednemu z największych polskich pedagogów XX wieku – Januszowi Korczakowi. Jest ku temu wspaniała okazja, gdyż 2012 rok został ogłoszony Ogólnopolskim Rokiem Janusza Korczaka. W artykule przedstawiono jego działalność pisarską i jej pedagogiczne implikacje. Jego ponadczasowe dzieła stanowią inspirację dla pedagogów, nauczycieli, poetów, rodziców, lekarzy, filozofów i psychologów.

Słowa kluczowe: Janusz Korczak, pedagogika opiekuńcza, sieroctwo, prawa dziecka.

The article is devoted to one of the largest Polish teachers of the twentieth century – Janusz Korczak. There's a great opportunity, because 2012 years was declared a National Year of Janusz Korczak. This paper presents the activities of writing and its pedagogical implications. His works are timeless inspiration for educators, teachers, poets, parents, doctors, philosophers and psychologists.

Keywords: Janusz Korczak, pedagogy caring, orphanhood, rights of the child.

*Dzieci nie są głupsze od dorosłych,
tylko mają mniej doświadczenia*
Janusz Korczak

2012 рік у Польщі було оголошено Всепольським роком Януша Корчака з нагоди 70-х роковин його трагічної загибелі разом з єврейськими сиротами в концтаборі Треблінка. Це слухна нагода для того, щоб у контексті сучасної гуманітаристики пошукати натхнення в Корчаківських позачасових ідеях. Ми постійно повертаємося до незвичної, захоплюючої, харизматичної й одночасно скромної постаті Януша Корчака — лікаря, письменника, педагога і психолога, вихователя, громадського діяча, мислителя, філософа, ученого, мораліста, публіциста, феномена літературної й громадської діяльності, гуманіста. Ця особа промовляє до нашої уяви. У його багатогранній особистості, наче ренесансній, гармонійно поєдналися кілька професій – всі скеровані на людину, з ознаками місіонерства. Тривалу присутність Корчака у свідомості нових поколінь спричинила не тільки його героїчна смерть, а насамперед неймовірна турбота про покинутих єврейських і польських дітей. Увічнена в культурі біографія Януша Корчака з виразними агіографічними рисами (за визначенням деяких дослідників — сучасного світського святого-жертвовника, який врятував найвищі цінності), думається, є наслідком попереднього самостворення.

Януш Корчак (родове прізвище — Генрик Ёльдшмідт) народився 1878 року у Варшаві, помер 1942 року, знищений у нацистському таборі смерті в Треблінці разом із 200 опікуванцями та педагогічним персоналом дитячого будинку. Здобув популярність за життя у трьох різних галузях діяльності — як лікар, педагог і письменник. 1937 року Польська Академія Літератури присудила йому Золотий лавр за літературну творчість. Основні твори Януша Корчака — це його літературний дебют, роман «Діти вулиці» (1901), «Небилиці» (ориг. «Koszalki-Opałki») (1905), «Дитина салону» (1906), «Школа життя» (1908), «Моські, Йоські, Срулі» (1910), «Юзьки, Яськи, Франки» (1911), «Слава» (1912), «Бобо, Сповідь метелика, Фатальний тиждень» (1914), «Виховні моменти» (1919), «Як любити дитину» (1920), «Про шкільну газету» (1921), «Наодинці з Богом (молитва людей, які не моляться)» (1922), «Король Мацюсь Перший» (1923), «Король Мацюсь на безлюдному острові» (1923), «Банкрутство малого Джека» (1924), «Коли я знову стану маленьким» (1925), «Безсоромно коротке» (1926), «Право дитини на повагу» (1929), «Правила життя» (1930), «Сенат шалених» (1930), «Кайтусь-чарівник» (1935), «Упертий хлопчик» (1938), «Люди є добрими» (1938), «Жартівлива педагогіка» (1939).

Наведені твори здебільшого присвячені дітям і питанням педагогіки; у них багато особистих переживань, почуттів і життєвого досвіду Януша Корчака. Наскрізь автобіографічним твором є його другий роман «Дитина салону». В автора «Права дитини на повагу» було лише кілька порівняно щасливих років у ранньому дитинстві [2].

Поза літературною, педагогічною та журналістською діяльністю він також створив та редагував у 1926–1930 роках унікальний, перший у світі журнал для дітей і молоді «Мали пшегльонд», співтворцями і читачами якого були діти. «Мали пшегльонд» був щотижневим додатком до журналу «Наш пшегльонд» — щоденника єврейської буржуазії. З 1930 року головним редактором згаданої газети став Ігор Неверли — друг та секретар Корчака. Журнал виходив протягом 13 років, тобто до 1939 року. Навколо нього зосереджувалася велика кількість молодих людей, організовувались зустрічі, дискусії, екскурсії, поїздки, літні табори і спортивні змагання; він мав свою суднобудівельну майстерню, секцію байдарок, дійсні наукові, літературні, кіно- та фотографічні гуртки. Навколо нього розвивалося культурне життя.

У всесвітній гуманітаристиці Януша Корчака зараховують до таких моральних авторитетів, як Сократ, Песталоцці, Ганді, Швейцер. Визначення «сучасний Сократ» дав Генрику Гольдшмідту польський поет Влодзімеж Слободнік у «Трені» на його честь [5]:

*Dokąd z dziećmi odchodzisz, współczesny Sokratesie?
...Któryś zmyślał baśnie, sam stałeś się legendą,
...Któryś oszukał dzieci, że śmierć je rychła nie czeka.
Tobie dobroć i męstwo śmiertelną koszulę przędał
I pamięć o Tobie wzbiera jak rozlewista rzeka¹.*

Літературна та педагогічна діяльність Корчака тривала понад сорок років; його доробок — це вдала спроба синтезу медичних, психологічних, педагогічних знань, а також філософських, соціологічних та правових роздумів над світом дитячої душі. «Реформувати світ — означає реформувати виховання», — писав Корчак. До історії виховання він увійшов як творець модерної виховної концепції й організатор зразкових виховних закладів. У віці тридцяти років він став директором будинку сиріт, а обов'язки на

цій посаді виконував протягом тридцяти років (1912–1942): робив це пристрасно, цілеспрямовано, з ентузіазмом. У 1905–1912 роках він працював у лікарні для єврейських дітей у Варшаві. У цей час він активну громадську діяльність, зокрема у Благодійному товаристві, Товаристві «Допомога дітям-сиротам» і Товаристві дитячих літніх таборів. Він також був викладачем Вільної польської вшехніци і Національного інституту спеціальної педагогіки [3]. Він вів програму для дітей та дорослих на польському радіо під назвою «Балачки старого доктора»; отримав почесне прізвисько «Батько чужих дітей», а сам називав себе «Старий доктор». У зв'язку зі зміною політичної та історичної ситуації його погляди на виховання еволюціонували. Перебуваючи в гетто, він писав: «Виховувати – значить вирощувати, захищати і приховувати від шкоди і травм, гарантувати безпеку» [7, с. 19]. Здійснював на практиці свої інноваційні педагогічні теорії, основною метою яких було визнання незалежності й гідності дитини як пріоритет у виховно-му процесі.

У біографічних працях про Януша Корчака дослідники завжди підкреслюють, що він боровся за права дітей і розвиток їхньої особистості. Основною тезою теоретичної та втілюваної Корчаком виховної системи стало дитяче самоврядування (малий парламент), який складався з товариського суду, дитячого парламенту і самоврядувальної ради, а також плебісциту підтримки і засудження та закладів. Його головною метою було дозволити дітям і молоді розвивати повне самоврядування, яке виявлялося майже у всіх формах суспільної діяльності шляхом спільного управління, спільного господарювання і впливу на громадську думку. Також важливу роль у виховній концепції Януша Корчака відіграло друковане видання — редагований самими дітьми спеціальний журнал, адже він вчив, як зазначив цей видатний педагог, «сумлінного виконання добровільно прийнятих зобов'язань, вчив планувати роботу, що трималася на спільних зусиллях різних людей, вчив мужнього висловлювання своїх переконань, вчив гідної суперечки за допомогою аргументів, а не сварки (...), регулював і керував думкою, був сумлінням громади». Звичайно, було призначено спеціальну редколегію, до якої увійшло більше десятка осіб [1].

Я. Корчак був передвісником боротьби за права дитини, а його виховна концепція (підтвержена на практиці) брала до уваги потреби і сподівання дитини, водночас заохочувала їх до праці над

¹ Де з дітьми збираєшся, сучасний Сократе? // ...Котрий надумував казки, ти сам став легендою, // ...Котрий обдурив дітей, що смерть неминуча їх не чекає. // Тобі доброта і відвага смертельну сорочку прядуть // І пам'ять про тебе зростає як розливна річка.

Підрядковий переклад тут і далі наш. — М. Б.

собою, активності та самостійності [15]. Єврейські діти – бездомні, самотні — дізнавалися від своїх вихователів, чим є взаємна ввічливість, довіра, розумна любов, що означає бути корисним у суспільстві й відповідальним, що слід діяти згідно з власним сумлінням, переконанням, бути готовим іти на жертви, бути справедливим в оцінці себе й інших, ненавидіти брехню, долати лінощі.

Із-поміж кардинальних цінностей — біотичних, пізнавальних, моральних та естетичних — автор тексту «Як любити дитину» на перший план у своїй педагогічній роботі, особистому житті та творчості висунув моральні цінності. Цей гуманіст усіх часів цінував зокрема любов, дружбу, повагу, шляхетність, людяність, істину, доброту, вірність дитині — людині, гідність, чесність, відповідальність за свої слова і вчинки, доцільність дій, розсудливість і мужність, солідарність, самовиховання, самокритику, надійність, вірність, силу волі, наполегливість, вдячність, ретельність, порядність, толерантність, великодушність, перфекціонізм [9].

Спроба висвітлити аспект, заявлений у назві статті, привела нас до «Вибраних праць» Я. Корчака. Їх провідним мотивом було зроблено моральні цінності у житті, освітній та літературній спадщині творця роману «Слава». Автор показав механізми, що формують вищі цінності в житті дитини. Він запропонував дві «моделі» дитячої чутливості — міщанську і пролетарську, підкреслив чутливість дітей до моральної несправедливості та зла. Розумно стверджував, що благополуччя дитини є найвищим законом.

Творчість Януша Корчака міститься в часових рамках двох періодів історії польської літератури: Молодої Польщі (1890–1918) і Міжвоєнного двадцятиліття (1918–1939). У літературних творах цього часу було особливо наголошено на моральних питаннях – побутували картини з життя нижчих суспільних верств, натуралістичні описи їхнього існування. В ім'я правди письменник показав лицемірство і фальш поведінки, щоб через глибокий психологічний аналіз дійти етичного максималізму. Моральний сенс робіт Корчака чітко відображає романтичне гасло: «Я благословляю людство у його прагненні до досконалості».

Згадані моральні цінності, які визнавав Корчак, однозначно доводять його людяність, а також опосередковано всіх тих, для кого життя і багатостороння діяльність автора «Жартівливої педагогіки» були, є і будуть близькими.

Спроби педагога і письменника протистояти злу, несправедливості, невігластву були

продовженням сімейної традиції. Його дід був лікарем, а батько — Юзеф Гольдшміт — відомим варшавським адвокатом. У своїх роботах Корчак неодноразово висловлював переконання, що видатні, непересічні люди, добрі духи людства, з'являються як наслідок розвитку багатьох поколінь. На думку Януша Корчака, баланс чийогось життя має таке значення для світу, яку суспільну цінність мало це життя і що від нього залишилося для людства. Інакше — навіщо нам життєписи? — запитує він.

Справжня турбота про довірених йому дітей, стабілізація їхнього життя, почуття абсолютної безпеки, задоволення основних емоційних потреб опікуванців (доброти, тепла, близькості, інтимності) не залишали Корчаку вільної хвилини. Як відомо, він свідомо ніколи не створив власну сім'ю. Його витривалість, мудрість, великі знання, практичний досвід, відданість роботі вилилися в гасло, яке він уклав у уста малої негритянської дівчинки Клу-клу: «Адже найбільше щастя жити, працювати і боротися, щоб було краще в світі».

Особливе місце у виховній роботі Корчак відводив праці. Він сам був титаном і трудоголіком, за сучасним визначенням, плекав щось на зразок культу належним чином організованої й добре виконаної праці. Велика частина зобов'язань, пов'язаних із внутрішнім життям закладу, була в будинку сиріт чи так званому «Нашому домі» визначена «за чергуванням» [8]. Кожна дитина сама обрала, коли має чергувати протягом місяця (ідея добровільної роботи, також добровільної допомоги на місце хворих і відсутніх). Чергування включало між іншим:

- а) утримання чистоти у всьому будинку з двором;
- б) допомогу дітям утримувати особисту гігієну;
- в) працю на кухні;
- г) догляд за хворими;
- д) надання допомоги в бібліотеці;
- е) шкільні роботи, пов'язані з навчанням;
- є) роботи у швальній, столярній, палітурні.

Корчак стимулював вихователів та учнів до постійної роботи над собою, невпинної праці для того, щоб стати кращим, реалізувати свої цілі. Він стверджував, що необхідно є «охоча робота, (...) чималі зусилля, цілеспрямована дія, коли потрібна швидкість рук і винахідливість розуму. Тут молодь знаходиться в своїй стихії, тут ви побачите веселість і радісне хвилювання».

Надзвичайну працюючість автора твору «Люди є добрими» засвідчує зокрема той факт, що протягом сорока років він опублікував понад 900 текстів, розміщених приблизно в 100 часописах.

Вони є багатим джерелом знань про Корчака, його інтереси, людей, проблеми та сучасну йому епоху.

Януш Корчак вимагав від дорослих:

- а) поваги до неосвіченості дитини;
- б) поваги до його невдачі і сліз;
- в) поваги до власності дитини і її бюджету;
- г) поваги до таємниць дітей;
- д) поваги до поточного моменту;
- е) поваги до життя свідомого і відповідального.

Виховна система Корчака була заснована на самоврядуванні як вирішальному чиннику, що відіграє важливу роль у виховному закладі. До елементів самоврядування належали, як уже згадувалося, товариський суд, самоврядувальна рада та дитячий парламент [10].

Корчак, даючи місцевому самоврядуванню право на участь у прийнятті низки рішень і, таким чином, наданні учням багатьох повноважень, не відмовився від керівної ролі й авторитету вихователя. Контакти між вихователем і підопічними спиралися на принципі домовленості й двосторонньої угоди. Той, хто хоче стати вихователем, повинен постійно пізнавати сам себе і завжди бути собою, а лише потім пізнавати дітей [11]. Корчак назвав і описав різні типи педагогів: благодійників, надто поблажливих, ввічливих на показ, педагогів-сторожів, тиранів, грубіянів, амбітних, важливих вихователів і вчителів-апостолів [12].

Підсумовуючи основні положення виховного кредо Януша Корчака та аксіологічні принципи, які він визнавав, необхідно ствердити, що цей видатний лікар і педіатр, педагог-новатор, творець дитячих літературних шедеврів, таких як «Король Мацюсь Перший», «Король Мацюсь на безлюдному острові» і «Банкрутство малого Джека», стверджував, що не існує таких цінностей, які можна було б передати або прищепити дітям ззовні, нав'язуючи їх згори у вигляді раз і назавжди зафіксованих і діючих, підтверджених різними органами влади, як світської, так і релігійної.

Корчак із великою турботою ставився до бібліотеки, книги та дитячого читача. Щоб не бути безвільною людиною, треба багато читати, бо написане слово є канвою мислення. Як добре освічена людина і водночас письменник, він добре знав, що чим менший словниковий запас, тим важче зрозуміти світ і людей, важче висловити власні побажання, прохання, зауваження та досвід. У сучасному світі вже зверталася увага на те, що немає суперництва між книгою, відеофільмами і комп'ютерами, які завоювали наше життя.

Виховна система служила головним чином розвитку дитини, забезпеченню основних її потреб, підготовці до самовиховання, суспільного життя й участі в культурі.

Педагогічні ідеї Корчака зараз вже належать до історії освіти, але все ще живе в сьогоденні педагогіка віри в універсальні цінності людства, серед яких можна назвати насамперед дитинство і юність; педагогіка невід'ємних прав кожної дитини на розумний, всебічний розвиток і виховання; педагогіка серця і довіри, яких очікує кожна дитина як особистість, а також педагогіка такого вихователя, якому дитина може цілком довіритися, оскільки він не розчарує і буде опорою навіть у найважчих обставинах. Ці істини посвідчив Януш Корчак власним життям [13].

Система освіти Корчака мала багато прихильників і супротивників. Суперечливі реакції викликав товариський суд, якому підлягали учні й співробітники виховного закладу.

Слід також зазначити, що у численних біографічних статтях про Корчака було проігноровано його велику і справжню релігійність. Героїзм Корчака як єврея побачила католицька церква. Слід зазначити, що блаженний Іван Павло II неодноразово підкреслював, що «Старий доктор» у сучасному світі — символ моральності й віри. Також ксьондз-поет Ян Твардовський вважав, що Корчак може бути зразком для наслідування для всіх християн (католиків, православних і протестантів). Його мученицька смерть у німецькому концентраційному таборі в Треблінці в 1942 році увійшла в історію XX століття і стала символом тривалої пам'яті [1].

Доробок працьовитого життя Януша Корчака — чималий, спадщина — велика, загальнолюдські та універсальні цінності, які він визнавав і реалізував, були близькими всім гуманістам і не лише їм. Януш Корчак постійно вчить нас радості пізнання, потреби творення, дає взірць безкорисливого служіння знедоленим і нужденним людям, особливо дітям та молоді. Його творчість, як учителя практичного гуманізму, випромінює силу натхнення. Нехай доробок Корчака стане джерелом натхнення для українських освітян.

Być człowiekiem znaczy posiadać kryształową moralność, nieograniczoną tolerancyjność, do pasji posuniętą pracowitość, dążyć do ciągłego uzupełniania swego wykształcenia, pomagać innym.
Януш Корчак

² Бути людиною означає мати кристалева // моральність, необмежену толерантність, // до пристрасті доведеної працьовитість, прагнути до постійного // удосконалення своєї освіти, допомогати іншим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aktualność idei Janusza Korczaka / Red. Teresa Wróblewska. — Piotrków Trybunalski — Koszalin — Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach : Horyzont, 1993. — 272 s.
2. Falkowska M. Kalendarz życia, działalność i twórczość Janusza Korczaka / Maria Falkowska. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1989. — 416 s.
3. Jakubowski M. Klasyki pedagogiki opiekuńczej. System opiekuńczo-wychowawczy Janusza Korczaka. T. 1 / Marian Jakubowski. — Częstochowa : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1989. — 229 s.
4. Korczak Janusz. Życie i dzieło / Red. Aleksander Lewin / Janusz Korczak. — Warszawa : WSiP, 1982. — 331 s.
5. Kuryło-Omelianiuk J. Janusz Korczak jako współczesny Sokrates / J. Kuryło-Omelianiuk // Aktualność idei Janusza Korczaka / Red. Teresa Wróblewska. — Piotrków Trybunalski — Koszalin — Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach : Horyzont, 1993. — S. 54–62.
6. Lewin A. Myśl pedagogiczna J. Korczaka / Aleksander Lewin. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1983. — 393 s.
7. Lewin A. Tryptyk pedagogiczny: Korczak — Makarenko — Freinet / Aleksander Lewin. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1986. — 156 s.
8. Merżan I. Aby nie uległo zapomnieniu. Rzecz o Domu Sierot / Ida Merżan. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1987. — 137 s.
9. Mortkowicz-Olczakowa H. Janusz Korczak / Hanna Mortkowicz-Olczakowa. — Warszawa : Czytelnik, 1987. — 273 s.
10. Newerly I. Samorząd uczniowski w systemie wychowawczym Janusza Korczaka / Igor Newerly. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1962. — 232 s.
11. Peter M. Pedeutologiczne przesłanie Janusza Korczaka / Michał Peter // «Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze». — 1979. — № 5. — S. 207–211.
12. Puszkina B. Janusz Korczak o doborze i kształceniu wychowawców / Barbara Puszkina // «Edukacja». — 1987. — № 2. — S. 32–34.
13. Tarnowski J. Janusz Korczak dzisiaj / Janusz Tarnowski. — Warszawa : Akademia Teologii Katolickiej, 1990. — 241 s.
14. Wołoszyn S. Korczak / Stefan Wołoszyn. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1982. — 334 s.
15. Zyngman I. Dzieci doktora Korczaka / Israel Zyngman. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1989. — 229 s.